

Bu baxımdan "xələfi" adlı Balaxanı neft qarıışı, Bibi Heybət, Qala (Qala kəndindəki "Pirvəro" adlı) neftli sahələrinin müalicəvi əhəmiyyəti daha çox olub. Bakı neftinin müalicəvi əhəmiyyəti barədə Marko Polo (XIII əsr), Venetsiya səyyahı İacafato Barbara (XV əsr), İ.Lerx (XVIII əsr) və s. müəlliflər olduqca qiymətli məlumatlar veriblər. İ.Lerx yazır ki, oynaq ağrıları zamanı, həmçinin daxili orqanlarda daş olarkən müəyyən miqdarda ağ neft içilir.

(Əvvəli ötən saylarımızda)

Bundan başqa, podaqra, sinqa, qıcolma tutmalarında da neftdən istifadə olunur. Heyvan xəstəlikləri zamanı, o cümlədən qoturluq, çiçək, damaq və s. zamanı qara neftdən sürtmə yolu ilə istifadə olunurdu.

Etnoqrafik sorğular göstərir ki, Abşeronda neftlə müalicə əhali arasında indi də saxlanmaqdadır. Qala kəndindəki "Pirvəro" neftli sahənin yüksək müalicəvi xüsusiyyətinə bələd olanlar, xüsusilə revmatizm (yel) xəstəliyi ilə əlaqədar oradakı neftli palçıqdan istifadə edilir. Bu məqsədlə ağrıyan yerlərə həmin palçıqdan sürülür.

Abşeron əhalisinin məşğulluğunda, həmçinin Bakının Azərbaycanın digər bölgələri ilə, xarici dövlətlərlə əmtəə-mal mübadiləsində, əmtəə-ticarət əlaqələrində duz istehsalı da mühüm rol oynayır. Burada duz çıxarılması, duz istehsalının tarixi eramızdan xeyli əvvələ qədərki dövrə aiddir. Bunu arxeoloji və tarixi faktlara müraciət etmədən belə, yarımadaın olduqca şor sulu Xəzər dənizi sahilində ərazidə şor sulu göllərin olması da sübut edir.

Orta əsr ərəb müəlliflərindən Məsudi Bakının xarici ticarətində duzun mühüm rol oynadığını qeyd edib. Əbd-ər-Rəşid əl-Bakuvi yazır ki, Bakıda duz vətəgələri var, başqa ölkələrə satış üçün aparılan çox gözəl keyfiyyətli duz istehsal edilir. O dövrdə yüksək keyfiyyətli Abşeron duzu əsasən Xəzər dənizində hər il Bakı xanının neft və duzdan gəliri təqribən 40000 min manat təşkil edib. Duz çıxarılması ilə azad muzdurlar məşğul idi. Əksər duz gölləri dövlət xəzinəsinin sərməcamında idi.

XIX əsrin ortalarında Abşeron yarımadasında irili-xırdalı təxminən 27 göl olub. Qala şorunun gölünün uzunluğu 1 verst 125 sajen, çevrəsi 3 verst 300 sajen, duzun qalınlığı 1 düym idi. Qala duzu öz ağılığına görə ən key-

fiyyətliyərdən hesab olunurdu. Qeyd etmək lazımdır ki, kəndin bəzi sakinləri hazırda da duz gölündən müəyyən xalq üsulları ilə məişətdə istifadə edirlər. Onların dediyinə görə, bu duzun həm keyfiyyəti, həm də dadı, tami digər duzlardan qat-qat üstündür.

Bu duzlu sulu göllərdən əhali yay fəslində istifadə edərək çimərdi. Bu göllərin suyu, xüsusilə bir sıra dəri xəstəliklərinin müalicəsində əvəzsiz vasitə idi.

Abşeronun bu təbii milli sərvətinə biganə münasibət bu gün də davam edir. Mövcud duzlu sulu göllərin ekoloji-texniki, tibbi-sanitar cəhətdən yoxlanıldıqdan sonra ondan məişətdə və təbabətdə istifadənin bərpa olunması iqtisadi cəhətdən də dövlətə xeyli mənfəət gətirmiş olar. Son illərdə Abşeronun bir çox duz göllərində və Masazır gölünün təbii ehtiyatlarından sə-nayə üsullu istehsalın yadrlılması bu istiqamətdə atılmış müsbət addım kimi qiymətləndirilməlidir. Qala duzunun keçmiş şöhrətinin bərpası bu istiqamətdə unudulmuş ənənələrin dirçəldilməsi ilə əlaqəli hesab oluna bilər.

Sənətkarlıq. Abşeronda bir çox xammal mənbələrinin mövcud olması hələ ilk orta əsrlərdə müxtəlif sənət sahələrinin təşkilinə şərait yaradıb. Bunu həm arxeoloji materiallar, həm də tarixi məlumatlar təsdiq edir. İçərişəhər ərazisində aparılan arxeoloji qazıntılar zamanı əldə edilən maddi-mədəniyyət qalıqları göstərir ki, eramızın VIII-IX əsrlərində burada ayrı-ayrı sənət və peşə sahələri, o cümlədən dulusçuluq, toxuculuq, ipəkçilik, dəmirçilik, dabbacılıq və s. xeyli inkişaf edib. Bunu Abşeronda XI-XV əsrlərdə inşa edilən və yüksək bədii sənətkarlıq nümunəsi olan tarixi-memarlıq abidələrinin timsalında da görmək olar. Belə ki, memarların, mahir bənnaların, daşyanların, oymaçıların, xəttatların, dülgərlərin tikib düzəltdiyi, üzərində bitki və həndəsi naxışlar, gözəl xətti yazılar nəqş etdiyi məscidlər, minarələr, mehrablər, pirlər, əzəmətli qala tikililəri, qəbirüstü abidələr və s. dediklərimizə sübutdur. Bu kimi tarixi-memarlıq abidələrinin üzərində əksərən onu tikən memarların, ustaların, oymaçı-xəttatların ad-

Bakı kəndləri - tarixlərə şahid qədim Qala kəndi..

"Hər bir xalqın mədəni irsi onun milli sərvəti, tarixi və bu günüdür. Bizim borcumuz, gələcək nəsillərin borcu tarixi keçmişimizə, ənənələrimizə, milli nailiyyətlərimizə hörmət etməkdən, onları qoruyub saxlamaqdan ibarətdir".

Heydər Əliyev

ları həkk olunurdu.

Vaxtilə Qala kəndində öz sənətinin bütün incəliklərinə bələd olan onlarla sənət, peşə adamları olub. Bunlardan dülgər Kərbəlayi Ümidəlini, Əbdülməlini, arababənd Fərhadı, bənnalardan usta Qədimi, Zərgər (ləqəbi-dir) Məmmədəlini, Məşədi Dərgahı, Yarəhmədi, Daşdəmiri, Əlivahabı, Məhəmməd Kərimi, Qüdrəti, cuna ustaları Hacı Zeynəli, Colay Nəcəfqulunu, öz-kəntoxuyan Bəşirmanafı misal göstərmək olar.

Abşeronda orta əsrlərdə XIII əsrə aid Mərdəkan dairəvi qalasının (el içində "Şıx qalası") memarı Əbd-əl Məcid, XIII əsrin II yarısı, XIV əsrin əvvəllərində yaşamış, Nardaran-da qala, Bibi-Heybətdə minarə və məscid tikən İçərişəhərdəki Molla Nəsrullah məscidinin oymaçı xəttatı Məhəmməd əl-Arif, dülgər və ağac oymaçısı Aşur ibn İbrahim Baku-vini, XIV əsrdə yaşamış Mahmud ibn Məsudu, Arif ibn Musa Cəbalı, memar Küstasif ibn Musanı, XV əsrdə Şirvanşahların türbəsinə tikən memar Məhəmməd Əlini, Xoca Rühulla karvansarasının (XVII əsr) ustası Burhani, Mərdəkandakı Pir Həsən pirinin (1612-1613) bənnası usta Yarəlinin oğlu Nadirəlini, Buzovnadakı məscidin ustası bənnası Murad Əlini, həmçinin XVIII əsrin məşhur daş-oymaçı xəttatların, şəbəkə ustalarından Seyid

Tağını, Məmmədəli ibn Əmirəlini, Məhəmməd Saleh Qəzvinini, XVIII əsrdə Qala kəndində məscidlər tikmiş usta Məşədi Süleymanı, Əliqulu Əlyarı, XIX əsrdə Hövsanda məscid tikmiş usta Vaqifi, Şağanda məscid tikmiş usta Dost Məhəmmədi, 1916-1917-ci illərdə Binə-də məscid tikən Heydər oğlu Sadıq Şağanini və s.usta və xəttatları qeyd edə bilərik.

Azərbaycan daşışləmə sənətinin tarixi bu ərazidə qədim insanın təşəkkül etdiyi ilk dövrlərə gedib çıxır. Bu cəhətdən Abşeron tarixi-etnoqrafik zonası da istisna təşkil etmir. Yarımadaın tarixən meşəlik ərazilərinin olmaması səbəbindən burada daş karxanacılığı ənənələrinin tarixi əsrlərlə ölçülür. Daş karxanalarından çıxarılan əhəng daşları nisbətən yumşaq tərkibli və məsələli olduğundan, ondan istənilən şəkildə və ölçüdə hörgü daşları hazırlamaq mümkün olub. Orta əsrlər dövründə daşyonma və daş üzərində oyma sənəti çox inkişaf edib.

Bu zaman Azərbaycan ərazisində məhəlli xüsusiyyətləri ilə fərqlənən bir sıra memarlıq məktəbləri meydana gəlir. Bu cəhətdən Şirvan-Abşeron memarlıq məktəbi daha çox fərqlənib. Bunu həmin dövrdə inşa edilən Bakıda Qız qalası, Şirvanşahlar sarayı, məscidlər, müşahidə və müdafiə qalaları, hamamlar, karvansaralar

və s. tarixi-memarlıq tikililəri də sübut edir.

Abşeronun bir çox kəndlərində, o cümlədən Bibi-Heybətdə (Şatröz, Qarabədil, Badamdar, Güldər, Şahanbağ daş karxanaları), Binəqədidə (Aladağdaş karxanası), Maştağada (Xilənə karxanası), Əmircanda (Daşarası, Gülbəxt karxanaları), Şüvəlanda (Bəndüstü karxanası), Əhmədlidə, Biləcəridə, Zabratda, Nardaranda, Kürdəxanıda, Keşlədə və s. yerlərdə daş karxanaları var idi. Yüksək keyfiyyətli Abşeron ağ daşı (guşədaşı) 1852-ci ildə Moskvada Ümumrusiya sərgisində də nümayiş etdirilib və yüksək qiymətləndirilib.

Daşın çıxarılmasında və yonulmasında külüng, ling, gürz, daş baltası, is-kənə, qələm-para kimi alətlərdən istifadə olunurdu.

Çəlləkçilik. Qədim tarixə malik olsa da, bu peşə XIX əsrin II yarısında məhz Bakıda çox böyük inkişafa, yüksəlişə çatır. Əvvəllər nefti də çəlləklərdə daşıyırdılar. Məhəllələrdə, döngələrdə, küçələrdə, həyətlərdə minlərlə çəlləkqayırma emalatxanası var idi. Sabunçu vağzalından Quba (Füzuli) meydanınadək çəlləkçilər küçəsi uzanırdı.

XIX əsrin II yarısı - XX əsrin əvvəllərində Bakı həm də sərraclıq sənətinin mərkəzlərindən sayılırdı. Burada qoşqu ləvazimatı hazırlayan onlarla sərrac

emalatxanası fəaliyyət göstərirdi.

Vaxtilə Abşeronda gön-dəri məmurları istehsalı dabbacılıq peşəsi xeyli inkişafı edib. 1888-ci ildə Bakı quberniyasında 157 dabbaxana qeydə alınıb. Bakının 1 May küçəsi (indiki D.Əliyeva küçəsi) "dabbax palanı" adlanırdı.

Azərbaycan dünyanın ən qədim xalçaçılıq mərkəzidir. Azərbaycan xalçaları haqqında ilk məlumatlara e.ə. V əsrdə yaşamış qədim yunan alimi Ksenofontun əsərlərində rast gəlirik. Xalça məmulatlarından götürülmüş ornamentlərə epigrafiq abidələrdə, xüsusən də qəbir daşlarında tez-tez təsadüf edilir. Rus yazıçısı Lev Qumilyovun təbirincə desək:"Azərbaycan xalçaları sadəcə xalça deyil, yun kitabələridir".

Azərbaycan xalçaçılığının Şirvan və Quba məktəbinin Bakı tipinə aid olan xalçalar yumşaqlığı, rənginin intensivliyi, özünəməxsus bədii zövq və zərifliyi ilə xarakterizə olunur. Bakı xalçalarının əsasını həndəsi motivli medalyon və rapportlu kompozisiya, stelizə edilmiş bitki elementləri təşkil edir."Bakı", "Suraxanı", "Goradil", "Fındıqan", "Xilə-Əfşan", "Xilə-buta", "Abşeron" daha geniş yayılmış xalça kompozisiyalarındandır.

Elxan MƏMMƏDOV

Tarixçi

(Ardı növbəti saylarımızda)